

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

השיעור נמסר
במוצאי שבת-קודש
חקת ובלק
תמוז התשפ"ד בשל"ה
בבית המדרש פעולת צדיק
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ביאור עניינים שונים בברכת אתה גיבור וכו' [שבתפילת שמונה עשרה], ובכללם מדוע צריך רחמים רבים לתחיית המתים.

מקור בדברי חז"ל לכך שהמלוה בריבית, כאילו עובד עבודה זרה.

על פי הגמ' בסוטה [דף ה.]. כי גס־רוח, אין גופו ננער בתחיית המתים, רעיון מהיכן יצא הדמיון של הישמעאלים הטפשים כי המלוה בריבית יקום כגושי עפר בתחיית המתים. ביאור המושג 'ננער'. שאלת המפרשים כי אם כן לא שבקת חיי לכל בריה מאחר שרבים חוטאים בגאווה, והערת מרן על דבריהם כי ישנו הבדל בין גאווה לבין גסות הרוח.

טעם צורך המלה מחיה מתים 'אתה' [בברכת אתה גיבור וכו'], מדוע כתוב פעמיים 'אתה', והאם היא קשורה ל'מחיה מתים' או ל'רב להושיע', ומהו הקשר ל'מוריד הטל' וכו'. התחלת התגובות למכתב נוסף חדש מאת הרה"ג יהודה עדס שליט"א, בעניין כתר ארם צובא המפורסם כיום שהוגה ע"י בן אשר.

כל הזכויות שמורות למרן שליט"א
יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחברות "שערי יצחק" – 747
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,
וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י רבי דוד משה בן אברהם נתנאל הי"ו, מארצות הברית, לרפואת נ"ב היולדת מרת לאה בת אברהם אהרן שתחי', לבריאות איתנה ונהורא מעליא. ולהצלחת בנם נ"י, שיגדל לתורה ולחופה ולמעשים טובים, יחד עם כל בני ביתם שיחיו. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

אני רואה כי ידידנו הרה"ג חיים לוי בקי, הדק היטב. כי היגענו כך למסקנא ועיינן בהרחבה בשיעורי מוצש"ק בהר ובחוקותי, במדבר, בהעלותך, שנת התש"ע, לגבי נוסח לתורה ולמצוות ולחופה ולמעשים טובים, שהמלה 'למצוות' מפקפקת. לדלג על כך. כי 'לתורה' כולל גם 'למצוות'. לכן בנוסחאות שאומרים בברית מילה, צריכים להשמיט זאת. אשריו ואשרי חלקו, טוב שהוא שם לב לזה. כבר כמה פעמים שמתתי לב לכך וכמובא בהקדשת השיעור במוצש"ק תרומה התשפ"ד.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י רבי משה ראובן שאול בן מרדכי אשר הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו ולהצלחת נות ביתו וכל בני משפחתו, וברכה מרובה בעסקיו. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכ"ר.

ביאור עניינים שונים בברכת אתה גיבור וכו'

[שבתפילת שמונה עשרה], ובכללם מדוע צריך רחמים רבים לתחיית המתים.

הברכה השנייה של תפילת שמונה עשרה, ברכת גבורות פותחת, אתה גיבור לעולם ה', מחיה מתים אָתָּה. רב להושיע, מוריד הטל. מכלכל חיים בחסד, מחיה מתים ברחמים רבים. רופא חולים, סומך נופלים וכו'.

צריכים פה להבין, כמה דברים.

'אתה גיבור לעולם ה', מחיה מתים אתה', מדוע צריך שוב הפעם את המלה 'אתה'? לכאורה הדבר מיותר.

כמו־כן, להיכן קשורה המלה 'אתה'? האם ל'מחיה מתים', או ל'רב להושיע'? לאיפה המלה 'אתה' שייכת?

ומהו הקשר, ל'מוריד הטל'? מה הדבר שייך לכאן? ולאחר מכן, 'מכלכל חיים בחסד', מחיה מתים ברחמים רבים', למה צריך רחמים בשביל המתים? הרי תחיית המתים, זהו אחד מיסודות האמונה. כך הדבר צריך להיות. זה בדין. מדוע צריך כאן רחמים?

ומהו הקשר אל ההמשך, 'רופא חולים סומך נופלים וכו'?

ישנם עוד דברים רבים, אשר צריכים להבין בתפילה הזאת, ובלי נדר נעמוד עכ"פ על הנקודות הללו.

נתחיל במאמר נפלא, המובא בתנא דבי אליהו רבה. כידוע, ישנו ספר שאליהו הנביא היה מתגלה לרב ענן, כנז' בגמ' כתובות [דף ק"ו ריש עמוד א']. ועל פי האמור שם, מובן למה יש תנדב"א רבה ויש תנדב"א זוטא. מובאים שם מאמרים מיוחדים, דברים רבים שאינם נמצאים במדרשי חז"ל האחרים. כל הסגנון של ספר תנא דבי אליהו, הוא מיוחד.

שם בפרק י"ז כתוב בזה"ל, שמְעוֹנֵי אַחֵי וְעַמִּי. מִי שֵׁשׁ לוֹ עֵינָיִם לְרֵאוֹת וְלֵב חָכֵם לְהִשְׁכִּיל וְכַלִּיּוֹת לְהִתְיַעַץ, יִבִּין וְיִשְׁכִּיל וְיִרְאֶה בְעֵינָי שְׂכָלוֹ, שְׂאִין בֵּין אָדָם לְבַהֲמָה כְּלוּם.

הדבר הזה כבר כתוב בספר קהלת [קהלת ג', י"ט], ומוֹתֵר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אֵין, פִּי הַפֶּל הַבָּל.

אבל הוא מוסיף, ואפילו כשיש גדולה על האדם – אם האדם זכה לקבל תפקיד, משרה, משהו מכובד במיוחד – שמושיבין אותו מלך בקרון, אעפ"כ יסתכל בלבו ובגופו ובעצמותיו, וידע שהרוח והנשמה שברא הקב"ה בכל אומות העולם שברא, מסוף העולם ועד סופו – אין יוצא מן הכלל. כל בני האדם, בכל קצווי כדור הארץ, לא תמצא משהו שיהיה שונה. כשהן חוזרין לעפרן – דהיינו לאחר שמתו – שוב אינם חוזרים להם הרוח והנשמה. כאשר מתו. זהו. נגמר. הגוף שלהם לא מתחדש.

אלא לישראל בלבד. העם היחידי אשר יקום בתחית המתים, זהו רק עם ישראל.

בשביל אהבה שהקב"ה אוהב אותם – אהה, זהו משהו מיוחד, שהקב"ה עושה לעם ישראל, כי הוא אוהב אותם – ובשמחה שהוא שמח בהן. ויעמידם מן העפר על רגליהם, ויושיבם בין ברכיו, ומגפפן ומחבקן ומנשקן, ומביאן לחיי עוה"ב. שנאמר [ישעיה ס"ו, כ"ב] כִּי כִּאֲשֶׁר הִשְׁמִים הַחַדְשִׁים וְגו'. זהו המאמר המושלם בתנא דבי אליהו רבה, כי בהרבה ספרים חסרות בערך שתי שורות. י"ח מלים. מן המלים 'בכל האומות', עד 'זה הנשמה אלא'. כנראה מפני הצנזורה השמיטו זאת. אבל

ובזה מתרצים מאי דאמרה הגמרא [ברכות דף י"ז ע"א], נשים במאי זכיין. באַקְרַיִי בנייהו – בכך שהן שולחות את ילדיהן לתלמוד תורה – או במה שממתינות לבעליהן עד דאתו מבי כנישתא. עד שיחזור מבית הכנסת, ומבית המדרש.

ולכאורה, הלא יש להן כל מצוות התורה כמו אנשים, מלבד תלמוד תורה וכמה מצוות עשה שהזמן גרמא. מהי השאלה נשים במאי זכיין? הרי לא חסר להן מצוות, שהן מקיימות?

אבל במה שכתבתי למעלה, נִיחא. בשביל תחיית המתים, צריך תורה. 'כי טל אורות טלך'.

אמת שעולם הבא בודאי יהיה לנפשן, עבור שמירת המצוות. למרות שאין להן זכות של תורה, יהיה להן גן עדן, אבל לא תחיית המתים.

ושאלת הגמרא היתה, במאי זכיין גופן לתחיית המתים, אחרי שאין להן זכות התורה.

ומִשְׁנֵי, שגם זה יש להן, בזכות הולכת בניהם לבית הספר ללמוד תורה. זה שהן מכינות ושולחות את ילדיהן לתלמוד תורה, וממתינות עד שהבעלים חוזרים מן הלימוד, בכך יש להן חלק בתורה.

לאחר מכן, ממשיך וכותב בספר חובת השמירה בזה הלשון, ואולם יקשה לי, על מה שאנו אומרים בכל יום בתפלתנו, מחיה מתים ברחמים רבים. על מה אנו צריכין לרחמים, הלא כל ישראל בודאי יש להן זכות של תורה. ברוך ה', לומדים תורה. וקרית שמע בכל יום. גם מי שלא לומד, הרי לכלהפחות הוא אומר קרית שמע. (דלא גריעא מסתם תורה).

וכתוב בגמרא במנחות [דף צ"ט ע"ב], כי מקיימים בכך מצות וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה [יהושע א', ח'].

אמנם הדבר אינו כ"כ פשוט, כי כתוב לגבי ק"ש, שאדם הקורא ק"ש לאחר זמנה יש לו שכר כאילו עוסק בתורה, וכו'. אולם לא ניכנס לכך כעת. זאת סוגיא נוספת. אבל החפץ חיים נוקט בפשיטות, כי ק"ש זה גם נחשב לימוד תורה.

נסביר קצת במאמר המוסגר, שאולי לפי שיטת החזון איש הידועה, כי אי אפשר לקיים שתי מצוות בבת אחת, א"כ אי אפשר לתת לק"ש שם של לימוד תורה. זהו נושא בפני עצמו.

בדפוסים המדוייקים, השלימו את המלים הללו, על פי הדפוס הראשון, כתבי היד, 'בכל אומות העולם שברא מסוף העולם ועד סופו כשהן חוזרין לעפרן, שוב אינם חוזרים להם הרוח והנשמה, אלא לישראל בלבד'. זאת היא התוספת.

*

כפי שאמרנו, תחיית המתים היא רק לעם ישראל. לכאורה, מהו החידוש? הרי גם בעם ישראל עצמו, לא כולם יקומו, רק הצדיקים. הרשעים בלאו הכי לא יקומו בתחיית המתים, א"כ מה צריכים לומר כי הגויים לא יקומו?

אלא מאי, אולי היינו חושבים, כי חסידי אומות העולם יקומו לתחיית המתים. הרי בגמרא [סנהדרין דף קה.] ישנה מחלוקת, האם יש להם חלק לעולם הבא, והרמב"ם בהלכות תשובה [פרק ג' הלכה ה', ובהלכות מלכים פרק ח' הלכה י"א] העלה, כי חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא. אם כן, מאחר דקיימא לן הכי, רוצים להגיד כי חסידי אומות העולם, אף אם יש להם חלק לעולם הבא – והרדב"ז מביא שם בהל' מלכים כי אין הכוונה בגן עדן עם כלל ישראל, אלא משהו בנפרד, בצד. לא באותה המדרגה, יש להם חלק מסויים – אבל עכ"פ תחיית המתים אין להם.

אולם, הדבר אינו כ"כ פשוט. עיינתי בכמה ספרים, וראיתי כי ישנם כאלה הסוברים שכן. צריכים לברר זאת.

בכל אופן, החפץ חיים בספרו חובת השמירה [פרק י"ג] שואל את אחת השאלות שהקדמנו, לגבי המלים 'מחיה מתים ברחמים רבים', מדוע צריך רחמים? תחיית המתים, זהו דבר אשר צריך להיות ולהתקיים.

בהתחלה הוא מביא לתרץ את הגמרא המפורסמת במסכת ברכות לגבי זכות הנשים בזה"ל, הנה ידוע לכל מה שאחז"ל [כתובות דף ק"י] על הפסוק טל אורת טלך [ישעיהו כ"ו, י"ט], כל מי שיש בידו אור תורה, אור תורה מחייהו [לתחיית המתים]. וכל מי שאין בידו אור תורה, אין אור תורה מחייהו. ומכל מקום מסקינן שם, דאפילו עמי הארץ שאין בהם אור תורה, גם כן יעמדו לתחיה בזכות החזקת התורה וכו'.

ממשיך החפץ חיים, והחזקת התורה. ברוך ה', הרבה אנשים תורמים להחזקת לומדי תורה, כפי שנאמר [משלי ג', י"ח] עין חיים היא למחזיקים בה, ותמכיה מאשר. ישנה זכות של תורה. אם כן, גם בלי 'רחמים רבים'. לא צריכים 'פרוטקציה' באופן מיוחד בעבור זאת.

תשמעו תשובה מבהילה, שאומר החפץ חיים. לא. הדבר אינו כ"כ פשוט. למרות לימוד התורה. עם החזקת התורה, וקרית שמע.

ואפשר, משום עוון הגאווה. דאמרו חז"ל [סוטה דף ה'] דאין עפרו ננער לתחית המתים.

או – תשובה נוספת – עסק של רבית, דאחז"ל על זה דאינו עומד בתחיה.

כתוב לגבי מי שמלווה בריבית, כמו במתים שהחיה יחזקאל, כי אחד מהמתים לא קם. למה? אמרו חז"ל, מפני שהיה מלווה בריבית. הוא נשאר עצמות.

מוסיף החפץ חיים, ואפילו אם עשה היתר עיסקא, מי יאמר שנעשה כדין.

כמובן, העניין של היתר עיסקא, שייך רק בדורות האחרונים. מאז שמהר"ם מקראקא התקין זאת. אי אפשר להסביר את אנשי כנסת הגדולה, על פי עניין זה. אבל הח"ח הכניס זאת, בדרך אגב. שיובן אגב אורחא, לגבי הדורות שלנו. אולם עיקר התשובה, שייכה לגבי כל הדורות.

מקור בדברי חז"ל לכך שהמלווה בריבית, כאילו עובד עבודה זרה.

אם אתם זוכרים, לפני כמה שיעורים [שלח לך התשפ"ד] הבאנו בס"ד, כי בכמה ספרים מובא בשם חז"ל, כי מי שמלווה בריבית, הוא נחשב כאילו עובד עבודה זרה. ואמרנו אז, כי לפוס רהטא לא מצאנו את המאמר הזה.

ברוך ה', אחרי החיפוש הדבר נמצא. ישנן שתי מקורות. אחד מצאתי בעצמי, ואחד מצא ידידנו הרה"ג יוחאי צבי הי"ו.

בספר פרקא דרבינו הקדוש [אות ט"ל] כתוב כך, ארבעה אבקות הן. אבק ריבית, אבק עבודה זרה, אבק הרשות, אבק לשון הרע וכו'.

מכאן אמרו חכמים, ארבע אבקות הן, שכל מי שנוטל את הריבית כעובד עבודה זרה.

וידידנו הרב יוחאי הי"ו מצא זאת בספר חופת אליהו – הובא בספר ילקוט מדרשים להרה"ג עידן דשא [חלק ראשון דף פ"ה], גם שם מובא המאמר הזה – בזה"ל, ארבע אבקות הן. אבק ריבית, אבק עבודה זרה, אבק הרשות, אבק לשון הרע וכו'.

מכאן אמרו חכמים, ארבע אבקות הן. שכל מי שנוטל את הריבית, כעובד עבודה זרה. המדובר כאן לגבי המלווה, מי שנוטל ריבית, כעובד ע"ז.

לכאורה יש לדקדק מלשון הנוטל רבית, ולא נקטו בסגנון הרגיל המלווה הרבית, שהמדובר דוקא כשלקח הרבית בפועל. אבל אם רק הלווה, לא, האם שעובר משעת שימה כמו שלמדו רז"ל מן הכתוב [שמות כ"ב, כ"ד] לא יתשימוין עליו נשף. כי מ"מ כשהגיעה שעת הפירעון, ויתר עליו ולא נטלו.

יתירה מכך, הוא – הרב יוחאי צבי – המשיך לחפש בספרים, ומצא כי בספר להורות נתן של הרב גשטטנר [פרשת בהר דף של"ג], עמד על דברי רש"י, לגבי הפסוק [ויקרא כ"ה, ל"ו–לח"] אל תקח מאתו נשף ותריבית, ויראת מאלהיה, וחי אחיך עמך. את פספף לא תתן לו בנשף, ובמריבית לא תתן אכלף. אני יי' אלהיכם, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, לתת לכם את ארץ פנען, להיות לכם לאלהים.

פירש רש"י, להיות לכם לאלהים, שכל הדר בארץ ישראל, אני לו לאלהים. וכל היוצא ממנה, כעובד עבודה זרה. והוא מש"ס כתובות [דף קי:].

שואל על זאת בספר להורות נתן בזה"ל, וצריך ביאור, דאמאי השמיענו עניין זה, שהיוצא לחוץ לארץ כעובד עבודה זרה, דוקא בפרשה זו של איסור רבית. ולכאורה אין לזה שייכות לפרשה זו דוקא. מה הדבר קשור לעניין ריבית? הרי זה לא קשור דוקא אל הנושא הזה?

הוא מאריך על כך, ואומר לכם רק ראשי פרקים. את הראש והזנב. [כאן בחוברת השלמתי הכל. העורך].

ונראה על פי מה שכתב בס' גור אריה למהר"ל ז"ל כאן, הטעם שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלהים, וכל היוצא ממנה כאילו עובד עבודה זרה, "כי ארץ הקדושה היא לה, כמו שכתוב

ישראל, מכל מקום הוא נתון תחת שליטת שרי מעלה, ולא תחת השגחת הקב"ה בעצמו. דאף הגויים יושבי ארץ ישראל, אינם מושגחים על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו. ואף כשהם כארץ ישראל, הרי הם כיושבי חוץ לארץ. וא"כ זה שתולה מעותיו בנכרי, דנמצאת פרנסתו באמצעות תלייה בנכרי, א"כ אף שיושב בארץ ישראל, הרי הוא כדר בחוץ לארץ, ודומה כמי שאין לו אלהים. ולכן אחרי שהזהירונו 'אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך', שפירושו שלא יתלה מעותיו בנכרי ויקבל רבית על ידי תלייתו בנכרי. הוא רשע. מלוה בריבית, ומצא לו תירוץ, שהכסף אינו שלו אלא של גוי.

אמר אני י"י אלהיכם וגו' לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. הקב"ה יודע את האמת. לכן צריכים כאן להדגיש, את העניין של יראת שמים. ופירשו חז"ל, שכל הדר באר"י אני לו לאלהים, וכל היוצא ממנה כעובד עבודה זרה. ועל זה בא להזהיר, דזה שתולה מעותיו בנכרי, ונמצא שהוא מקבל פרנסתו באמצעות תלייתו בנכרי, אם כן הוא יוצא מארץ ישראל והוי כעובד עבודה זרה. דכיון שפרנסתו הוא באמצעות תליה בנכרי, אין זו ישיבת ארץ ישראל. וכמו שכתב בשו"ת אבני נזר הנ"ל. והרי הוא כדר בחו"ל, וכעובד עבודה זרה.

ועל פי זה ידויק מה שכתב רש"י ז"ל, "וכל היוצא ממנה כעובד עבודה זרה". והרי בש"ס כתובות [דף קי:] אמרו, כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודה זרה. ואמאי כתב רש"י כאן, "וכל היוצא? אולם לדרכנו א"ש, דכאן מיירי שהוא דר בארץ ישראל, אלא שעל ידי שהוא תולה מעותיו בנכרי, הרי הוא כיוצא לחוץ לארץ. הוא כבר דר בא"י, רק שהוא מתחכם, מרמה אנשים. מלוה בריבית, ותולה במעותיו של גוי.

כי ע"י תלייתו בנכרי, הוא גורם שמקבל השפעת שרי האומות, והוא נפקע מתחת רשותו של הקב"ה, ועל כן הוא גרע מזה שדר מתחילה בחו"ל, אלא שהוא בגדר היוצא ממנה, שהפקיע עצמו בידים מתחת ידו של הקב"ה, ונעשה כעובד עבודה זרה.

[יחזקאל ל"ו, כ'] עם י"י אלה, ומארצו יצאו. לפיכך, הדר בארץ ישראל, הקב"ה הוא לו לאלהים. וכל הדר בחוצה לארץ, כאילו עובד עבודה זרה. ומטעם כי מאחר שהוא בארץ, אשר היא נתונה תחת יד השרים העליונים – כביכול, הדבר אינו בשליטה ישירה של הקב"ה – הדר בחו"ל כאילו עובד עבודה זרה, כי ברב עם הדרת מלך. והדר בחו"ל, שהוא מהדר ומפאר לאלהי נכר הארץ".

וכעין זה כתוב בחידושי אגדות למהר"ל ז"ל [כתובות דף קי.] "כי נקרא השי"ת אלהי הארץ, וכדכתיב [יחזקאל ל"ו, כ'] ומארצו יצאו, שנקרא ארץ ישראל ארצו, ושאר ארצות נתן לשרים הממונים עליהם. וכאשר הוא דר בחוץ לארץ, כאילו עובד עבודה זרה, הוא הכח הממונה על הארץ אשר הוא דר שם, וכאילו מקבלו אותו באלוה ואדון. ולכך נחשב כאילו עובד ע"י, כאשר נמסר תחת רשותו, ודבר זה נחשב עבודה לו".

וזהו מה שנאמר [דברים י"א, י"ב] ארץ אשר י"י אלהיך דרש אותה. תמיד עיני י"י אלהיך בה, מרשית השנה ועד אחרית שנה. ופירש"י, אשר י"י אלהיך דורש אותה, והלא כל הארצות הוא דורש, שנאמר [איוב ל"ח, כ"ו] להמטיר על ארץ לא איש. אלא כביכול אינו דורש אלא אותה, ועל ידי אותה דרישה שדורשה, דורש את כל הארצות עמה". והיינו, כי ארץ ישראל נשלטת ומושגחת ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו. והיינו ארץ אשר י"י אלהיך בכבודו ובעצמו דורש אותה. אבל שאר ארצות, נזונות ממה שנשאר פסולת מארץ ישראל, והן מושגחות ע"י שרי מעלה וכו'.

ובהמשך [באות ג'] הוא כותב כך, ומעתה יתורץ מה ששאלנו, דאמאי נאמר הך ענינא להיוצא מאר"י כעובד עבודה זרה דוקא בפרשה זו. דהנה רש"י פירש 'אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך', שהתולה מעותיו בגוי כדי להלוותם לישראל בריבית, הרי זה דבר המסור ללבו של אדם ומחשבתו לכך, הוצרך לומר ויראת מאלהיך עכ"ל. ונמצא שזה המתפרנס מרבית על ידי שתולה מעותיו בנכרי, הרי מקבל השפעת פרנסתו באמצעות תלייה בנכרי. ואף שדר בארץ

על פי הגמ' בסוטה [דף ה.] כי גסירות, אין גופו ננער בתחיית המתים, רעיון מהיכן יצא הדמיון של הישמעאלים הטפשים כי המלוה בריבית יקום כגושי עפר בתחיית המתים. ביאור המושג 'ננער'. שאלת המפרשים כי אם כן לא שבקת חיי לכל בריה מאחר שרבים חוטאים בגאווה, והערת מרן על דבריהם כי ישנו הבדל בין גאווה לבין גסות הרוח.

המאמר שהביא החפץ חיים, כי מי שהוא בעל גאווה, אין עפרו ננער בתחיית המתים, מקורו במסכת סוטה [דף ה' ע"א] בזה"ל, אמר רבי אלעזר, כל אדם שיש בו גסות הרוח, אין עפרו ננער. שנא' [ישעיהו כ"ו, י"ט] הִקְיִצּוּ וְרָנְנוּ שְׁכֵנֵי עִפְרָיִם. שוכבי עפר לא נאמר, אלא שוכני עפר [ועיין מהרש"א]. מי שנעשה שכן לעפר בחייו.

מפרש רש"י, אינו ננער, לא מקיץ בתחיית המתים. 'ננער' מלשון התעוררות. כמו ניעור. כפל הנו"ן, זה להורות פעמיים, ניעור ניעור.

והוא – רבי אלעזר – דורש כך את הפסוק, 'הקיצו ורננו שוכני עפר'. זהו דרש, זה לא הפשט. 'שוכני', מי שהוא שכן לעפר. דהיינו, משפיל את עצמו לעפר. זנפשי בעפר לכל תהיה'. לא 'שוכן' עפר, אלא 'שכן' בקמץ.

*

דרך אגב, דיברנו בזמנו כי בני דודינו – הישמעאלים הטפשים – אומרים, כי מי שמלוה בריבית, בתחיית המתים הוא יהיה גוש עפר. יש לכך קשר למה שאמרנו מקודם, כי אולי חסידי אומות העולם כן יקומו בתחיית המתים. בכל אופן, הרי כל האמונה שלהם לקוחה מאיתנו. יש להם קצת מושגים. עכ"פ הם אומרים, כי כאשר הוא יקום בתחיית המתים, ענשו שהוא יהיה כמו גושי עפר.

אמרנו בזמנו, כי אלו דמיונות. אין לכך שום בסיס או מקור.

ברם חושבני, כי הרי מי שכתב את הבסיס לספר שלהם 'הקורען', זהו עובדיה בן שלום, אשר התגייר – כך לפי אחד המקורות שהבאנו בזמנו – ולמד תורה, ואח"כ חזר לסורו. כאשר ראה, שלא רצו להתחתן עם בנותיו. הוא ידע תורה. אם כן, כנראה הוא התבלבל, בהבנת המאמר דלעיל. אמנם הדבר כתוב שם לגבי גסות הרוח, ולא לגבי הלואה בריבית. אבל בלאו הכי זהו בלבול. הוא

הבין, כי 'אין עפרו ננער' היינו, שהוא לא מתנער מן העפר... דהיינו, הוא הבין 'ננער', מלשון הפסוק הַתְנַעֲרִי מֵעִפְרָיִם [ישעיהו נ"ב, ב']. הוא יקום עפר, לא יוכל להתנער, והוא – גופו – יישאר גושי עפר. אלו השטיות שלהם. בכל אופן, אפשר להבין מכאן, מהיכן יצא להם הרעיון הזה.

האמת כי ננער, זה מלשון הפסוק [תהלים ק"ט, כ"ג] נִנְעַרְתִּי פְּאֲרָפָה. כפילות הנו"ן, שמורה על התעוררות כפולה, היא כנראה מפני שהארבה מנתר וקופץ מאד. כמו שנאמר [ויקרא י"א, כ"א] אֲשֶׁר לוֹ כַרְעִים וְגו' לְנִתְרָה בְּהֵן עַל הָאָרֶץ.

*

בספר פרי צדיק [פרשת פרה, דף של"ז], לרבי צדוק הכהן מלובלין, תמה על כך. אם אדם שהוא גאה, לא יקום לתחיית המתים, אם כן מי יקום בתחיית המתים? מעטים מאד. לא שבקת חיי, לכל בריה. כיצד הדבר יכול להיות?

בהתחלה הוא אומר כך, מהגאות, נסתעף בחינת העצבות. אדם שהוא גאה, אחד מן הדברים הנמשכים מכך, זה שהוא עצוב. שבא על ידי גאווה שנחסר לו לפי מדרגתו. כיון שהוא חשוב בעיני עצמו, ולפעמים רואה שלא מכבדים אותו, אזי באה לו מדי פעם עצבות, כי הוא נעלב שלא כיבדו אותו לפי 'גובה' מדרגתו.

ונרמז בפסוק [חבקוק ב', ה'] גָּבַר יְהִיר וְלֹא יִנּוּה [סוטה דף מז:]. הוא יהיר, חושב שמגיע לו את כל הכבוד שבעולם, והנה לא העריכו ולא כיבדו אותו, חסר לו השמחה, המכונה כאן כמו נוה.

והנה אמרו [שם דף ה.], כל אדם שיש בו גסות הרוח, אין עפרו ננער וכו'. והקשו התוספות, אמאי לא חשיב לה במשנת חלק. הרי מובאת רשימה במסכת סנהדרין, 'אלו שאין להם חלק לעולם הבא'. למה לא מוזכר שם, גם אדם שיש בו גסות הרוח?

שאלה מהקהל: לגבי קושיית התוספות למה לא הזכירו זאת בפרק חלק, לכאורה הלא אפשר שיהיה לו חלק לעולם הבא אף שלא יעמוד בתחיית המתים, וכמו שהזכיר הרב מקודם גבי חסידי אומות העולם. אך זהו דוקא אליבא דהרמב"ם, דתחיית המתים לחוד ועולם הבא

והוא ממשיך ושואל שאלה נוספת, ועוד, הול"ל אינו קם בתחיית המתים, ואמאי נקיט ננער?

ונ"ל בס"ד, כי התחיה לעתיד, תהיה כמו תחיה שהיתה בזמן יחזקאל הע"ה, שבתחילה עלה עור ובשר וגידין (איבריו) על העצמות, ונעשו כולם אדם שלם בכל איבריו, ורק רוח אין בהם. ואח"כ באה בהם הרוח, ועמדו על רגליהם. וכן תהיה התחיה לעתיד לעצמות. ובעת שתהא הרוח בהם ויעמדו, ידמה להם כאילו היו ישנים, ונעורו עתה משינתם, שאין מרגישים ואינם זוכרים צער המיתה, וחיבוט הקבר, והנחתם בעפר כמה מאות שנים. שכחו מכל מה שעבר עליהם.

אלא עומדים בריאים וחזקים, בלתי הרגשת שום צער ושום מיחוש כלל, כאדם שישן וניעור משנתו בריא אולם. ובאופן זה, יש להם נחת רוח הרבה מאד. כך לגבי הצדיקים, אשר לא נכשלו בגסות הרוח.

ברם, אלו בני אדם שהיה להם גסות הרוח, ולא עשו תשובה על זה – הוא מכניס דרך אגב שישנה עצה, אם הוא נכשל, לעשות תשובה. אבל אם הוא גם לא עשה תשובה – אע"פ שהם קמים בתחיית המתים, אינם קמים כאדם שניעור משנתו, שהוא בריא אולם, ואין בו מיחוש. אלא קמים כאדם חולה ממכה גדולה שהיה לו בבשר גופו, ואמר הרופא לקרוע אותה. וכדי שלא יסתכן מצער קריעת המכה, נתן לו הרופא משקה של-תרדמה שקורין באג"ל – צריכים לעשות לו 'הרדמה' – כדי שלא ירגיש בצער קריעת חיתוך בשרו.

ואחר שתצא ממנו התרדמה – לאחר שהוא קם מההרדמה – הוא עודנו חולה ומרגיש בחלישות גופו, ולא כאדם הניעור משינתו בריא אולם. ולז"א אין עפרו ננער, כי גופו שנעשה עפר וחיה עתה, אינו עומד כאדם הניעור משנתו, אלא כחולה המושכב על מטתו. עד כאן לשון הגאון רבינו יוסף חיים.

הם אומרים אותו הדבר, רק שהוא הרחוב בכך, כדרכו בקודש. כידוע, אחרי הרדמה, עדיין צריך התאוששות.

ראשית, צריכים להעיר, כי פירושם אינו כדעת רש"י, אשר מפרש את המלה 'ננער', שזהו 'מקיץ'.

לחוד. והתוספות שהקשו כך, סבירא להו כדעת האומרים דעולם הבא היינו תחיית המתים. תשובת מרן שליט"א: יתכן שכאן כולם מודים, כי מוכח מן ההמשך שמדובר בתחיה"מ, שכן כתב ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחיית המתים מן התורה. ועיין מ"ש בס"ד בעיני יצחק על ש"ע המקוצר סוף חלק ממונות.

עונה בעל פרי צדיק, אמנם יש לומר, שאין המכוון בגמרא שלא יעמוד לתחיית המתים כלל חס ושלום, דאם כן לא שְׁבַקְתָּ חַיִּי לְכָל בְּרִיָּה כְּמַעֲט. רק המכוון שאין עפרו ננער, שלא יעמוד בעפרו (כמו) [פְּמִי] שניעור משנתו, כדדרש 'הקיצו ורננו שוכני עפר' מי שנעשה שכן לעפר בחייו, שזה יהיה כמקיץ משנתו. אין הכוונה, שהוא לא יקום בכלל. הוא כן יקום. אבל הצדיקים, אשר לא היה להם את עניין הגאווה, הם יקומו כפי שהאדם קם בבוקר מן השינה, מרגיש רענן ושלם, אומר מודה אני לפניך וכו' שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך. הוא מרגיש טוב. הלך לישון עייף רצון, מותש ומבולבל, וקם רענן. כך גם הצדיקים יקומו בתחיית המתים. אבל הוא – מי שיש בו אין עניין הגאווה – אף שהוא ג"כ אכן יקום, אבל הוא יהיה מטושטש.

והוא נוהג רק בנפשות גבוהים וקדושים. דעל כן מכונה המיתה בדברי חז"ל 'פד דְּמַדְךָ', לשון שינה. וכן אמרו [שם דף כא.], 'בשכבך תשמור עליך', זו מיתה. 'והקיצות היא תשיחך', לעתיד לבוא.

ואיתא הלשון בגמרא [עירובין דף סה.], אתו יומי דאריכי וקטיני, וְנִינוּם טוּבָא. אבל אין כוונת חז"ל, שמי שלא נטהר מזה בתכלית, לא יהיה לו תקומה חס ושלום. כך הוא אומר. שהוא אכן יקום, אבל לא כמו אדם שקם מהשינה, אלא הוא יקום חלש.

*

כמותו, גם רבינו יוסף חיים בספרו בן יהודע [סוטה שם], שאל את השאלה הזאת, ועונה באריכות.

וזה לשון הגרי"ח, קשה, איך בשביל גאווה, לא יקום בתחיית המתים. וא"כ לא שבקת חיי לכל בריה. הוא שואל ממש באותו הסגנון. אבל הוא מוסיף ומרחיב בזה"ל, דרוב בני אדם נכשלים בגאווה. א"כ יוצא, כי רק מיעוט יקומו.

משמע, כי בעל גאווה אינו מקיץ, כפשוטו. אולם לפי דבריהם, הוא כן מקיץ, אלא בצורה שונה. הערה מהקהל: גם לפי התוספות, ששאלו על רש"י.

תגובת מרן שליט"א: נכון.

הם – מהר"צ הכהן והגרי"ח – אינם מעירים, שדבריהם אינם כפירוש רש"י. חושבני – שמתי לב לכך כמה פעמים – כי הגרי"ח בספרו בן יהודע, שואל שאלות ועונה עליהן, ויוצא מדבריו שהפירוש הוא לא כדעת רש"י, או לא כדעת מהרש"א, וכדומה. והוא בודאי ראה את דבריהם, אולם אינו מעיר זאת. הוא לא מצא צורך לפרש, שדבריו אינם כמו זה ואינם כמו זה, ואינם כמו זה. הוא סולל את הדרך שלו, ותבינו לבד שזהו אינו כדברי המפרשים הללו. נראה שהוא לא רצה לפגוע בכבודם ח"ו, להגיד שזה לא כמו הפירוש שלהם, ושהפירוש שלו טוב יותר. נראה לו, כי הפירוש הוא כך, וזהו. על כן, מה שהם לא העירו על כך, זאת איננה שאלה. פשוט שהם ראו וידעו מכך, אי אפשר לטעון עליו שדבריו אינם כמו רש"י, כי הוא יודע שדבריו אינם כמותו, ולא כמו התוספות.

קטונתי מאד להעיר על דבריהם, ברם אולם ישנן לפקצ"ד כאן כמה שאלות.

לגבי השאלה, כי 'לא שבקת חיי לכל בריה', כיון ש'רוב בני אדם נכשלים בגאווה'. אבל לכאורה, לא כתוב כי כל אדם אשר מתגאה, אינו ננער. כתוב, אדם שיש בו 'גסות הרוח'. אכן רוב בני אדם נכשלים בגאווה, אולם חושבני כי בגסות הרוח לא כולם. לא רובם.

יש 'גאווה', ויש 'גסות הרוח'. אלו מלים, שהן אמנם קרובות האחת אל השניה. ישנם הרבה מושגים קרובים, וכגון להיפך 'עניו' ו'שפל רוח'. אלו מלים נרדפות. אבל יש חילוק מסויים ביניהם. וכן בענייננו. יש כמה תוארים, כגון גסרות, יהיר, גאה, גְבוּהָלָב. נפש גבוהה. גאווה היינו התנשאות, גְבוּהוּת, כמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת בהעלותך ע"פ והאיש משה עָנָו מאד [דף רכ"ח ד"ה ומאידך]. אבל גסות רוח, זה נפוח. ולא רק פי שתים ופי שלוש, אלא אפילו יותר. גס רוח, זה הרבה יותר מאשר גאה.

אמנם נראה מדבריהם עצמם, כי לא נעלם מעיניהם העניין הזה. והראיה כי בהמשך, הבן יהודע בעצמו כתב 'גסות הרוח'. אבל אני אומר, כי לכאורה, לגבי השאלה שלהם, המדובר הוא דוקא על גסות הרוח.

הם שואלים, אם כן לא שבקת חיי לא בריה, אבל מה הם יגידו על המובא [שם בדף ד' ע"ב] מקודם, א"ר יוחנן כל אדם שיש בו גסות הרוח, לבסוף נכשל באשת איש. נו, תשאלו [גם כאן], א"כ לא שבקת חיי לכל בריה. וכי רוב האנשים נכשלים באשת איש? חלילה. לפי דבריהם, מה יענו על כך? על כרחנו, שהמדובר על מישהו שהוא גאה בצורה מיוחדת, עד שהכינוי לזה הוא 'גס רוח'.

אני רק מעיר זאת. לאמיתה של תורה.

גם החפץ חיים, הביא את הגמרא הזאת בסוטה, כאילו שכתוב 'גאווה'. נראה שהם מבינים, כי גאווה וגסות הרוח, זה אותו הדבר.

חיפשתי בעוד הרבה ספרים, וראיתי כי מבינים ש'גאווה' ו'גסות הרוח' זה אותו הדבר. אבל בכל זאת מצאתי, כי ישנם כאלה שאמרו כמוני. לכל הפחות שני ספרים.

ראיתי כי בספר טהרת ניסן [אגדות הש"ס דף מ"ג] – לא על הגמ' הזאת שבמסכת סוטה הנז"ל, אלא על עניין אחר בגמרא ברכות [דף י"ט ע"א], שם כתוב כי בכ"ד מקומות בית דין מנדין על כבוד הרב וכו', והמגיס דעתו כלפי מעלה וכו' – הוא כותב בזה"ל, גסות רוח – תשמעו כיצד הוא מגדיר זאת – הוא כמו מכה מלאה מוגלה, שהיא גבוהה מן הברש, לא מפני שזמן שבה, אלא מפני צואה ולכלוך שבה. וזהו גסות, דהוא 'גרוע אף מגאווה'. וראיתי עוד מישהו, בספר אחר, אשר ג"כ כתב כך, כי גסות הרוח זה יותר מגאווה. הוא אומר, כי זהו כפי שישנה 'בהמה גסה'. יש בהמה דקה, ויש בהמה גסה. זהו המובן של גס רוח. וע"ע לקמן ד"ה חושבני.

יכול להיות, כי הסיבה שהם לא דייקו כאן, שהכוונה גס רוח דוקא ולא רק גאה, אולי זהו מפני מה שכתוב בהמשך, 'מי שנעשה שכן לעפר בחייו'. כי הרי גם בעל גאווה, הוא לא שוכן בעפר. דהיינו, לפי הראיה מן הפסוק, רואים סברו שאין הבדל.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ולפי דברי הגמ' הכא, יבואר היטב. כי בקרא כתיב, 'כי כל העדה כולם קדושים, ומדוע תתנשאו על קהל יי', א"כ חשדו למשה שהוא מתגאה. והכא אמרו, כל מי שיש בו גסות הרוח, לבסוף נכשל באשת איש. א"כ במה שחשדוהו לגסות הרוח, נכלל בו ג"כ החשד באשת איש. ר"ל שמחמת גיאותו, יכשל באשת איש. ולכן כל אחד קינא לו מאשתו, שלפי דעתם בודאי יכשל באשת איש. וכמדומה לי שזה שמעתי. [ויש לעי עוד בפירוש עיון יעקב, ושאר ספרים].

ונמשיך לפי דברינו, היכן דבר זה רמוז? הרי אנחנו אומרים, כי הכוונה לגסות רוח, והלא אצל משה רבינו לא כתוב גסות רוח. אלא, הדבר נרמז בפסוק כתוב, **פִּי תִשְׁתָּרַר עָלֵינוּ גַם הַשְּׁתָּרַר** [במדבר ט"ז, י"ג]. זה נפוח פי שלוש. א' תשתרר, ב' גם, ג' השתרר... גם לרבות. ומדוע תתנשאו, ארבע. זה כבר לא 'שכן' לעפר...

שאלה מהקהל: גם זה גם מלשון ערבוב, כמו אדם המגיס את הקדירה. דהיינו הוא התגאה ושוב התגאה, לא סתם התגאה. כמו מגיס את הקדירה, שהוא מערבב הרבה. זה לא סתם הגאווה הידועה, אלא הרבה גאווה.

תגובת מרן שליט"א: אתה אומר משהו. אבל אנחנו [התימנים] מבדילים, בין מגיס דעתו, לבין מגיס בקדירה. הראשון בפתח, והגימ"ל דגושה. דגש חזק. והשנייה בצירי, והגימ"ל רפויה. הדבר ידוע אצלנו לת"ח דייקנים. כעין זה ההבדל שבין מדיח את פלוני מתפקידו, לבין מדיח כלים. וכדומה. אבל יכול להיות, כי סוף סוף ישנו את אותו השורש. צריך לבדוק, אולי ישנה איזו קירבה. שאלה מהקהל: כתוב לגבי לשון הרע, שדוקא 'בעלי לשון הרע וכו'. קבוע.

תשובת מרן שליט"א: יפה. נכון. זהו דבר נוסף, שצריכים לדייק. הרב יאיר תאם הי"ו מעיר, כי אין המדובר לגבי אדם אשר נכשל בגסות הרוח פעם אחת. חושבני שגם הם מבינים, כי רוב בני אדם נכשלים בגאווה, היינו שהדבר מצוי. אבל גסות רוח, אין הכוונה שפעם אחת – או פעמים בודדות – הוא הגיס דעתו, אלא שהוא גם רוח בשיטה. בקביעות. זו מדתו.

שמה דבר זה גרם להם להבין, כי לאו דוקא גם רוח. כיון שכתוב 'שוכן לעפר', כלומר משפיל את עצמו, וגאותו הוא ג"כ אינו משפיל את עצמו. ברם אגיד לכם בס"ד על כך, תשובה נפלאה. חריפה.

הרי מצינו כי 'שכונה', היא שלושה בתים. כשמת מישהו רח"ל שופכים את כל המים שבשכונתו, שלושה בתים מכל צד עם ביתו של מת, כדקיי"ל ביו"ד סימן של"ט סעיף ה'. וכעין זה בגמ' ע"ז [דף כא.] אין שכונה פחותה משלושה בני אדם.

א"כ רק גם רוח, הוא אינו 'שכן' לעפר. הגאה הוא כן נחשב שכן לעפר, כי אפילו שלושה בתים הוא עדיין נחשב שכן. אפילו אם עלה מדרגה אחת, או שתיים, הוא עדיין נחשב שכן, כי שכונה זה שלושה בתים. אפילו שלוש מדרגות, זה עדיין נחשב שכן. אבל גם רוח, הוא כל"כ נפוח, הוא מתרחק הרבה מן העפר. הוא אינו שכן. אם כן, הדבר בדוקא.

חושבני כי זאת תשובה טובה, כי 'שכן' הוא לאו דוקא צמוד. וכן מה שהבאנו בס"ד כי לשון גסדות, מובנו כמו בהמה גסה, הרי פרדה גדולה מכבש פי כמה וכמה.

*

אולי מישהו יטען, כי זאת אינה ראיה, מה שאנחנו שואלים – לפי דבריהם, כי לא שבקת חיי לכל בריה – שהרי כתוב לגבי גס רוח, שבסוף נכשל באשת איש. אולי הם יגידו, כי אין הכוונה שהוא נכשל ממש, לא מדובר בפועל.

אבל אני רואה, כי אין הדבר כן.

למשל, בספר עין אליהו [ח"ב, סוטה שם] כתב, כי על פי הגמרא הזאת מובן, למה כתוב [בחז"ל] כי חשדו את משה רבינו באשת איש. שהרי נאמר [במדבר ט"ז, י"ג] ומדוע תתנשאו. רואים, כי ממש חשדו בו.

וזה לשונו שם, בזה יבואר היטב דברי הגמ' בחלק [דף ק"י ע"א] על המקרא וישמע משה [במדבר ט"ז, ד'], מה שמועה שמע? אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, שחשדוהו באשת איש. ופלא הוא, היכן מרומז החשד הזה בקרא? בפסוקים לא כתוב זאת. היכן עכ"פ הדבר רמוז?

והראיה היא, כי כתוב כל מי שיש בו גסות הרוח. מה הפירוש, יש בו? לא שזה פעם ביובל, או פעם בשנה, אלא יש בו, כלומר שזהו מהלך ודרך החיים שלו. ככה הוא. טבעו ומדתו. זה מה שגרוע.

ניקח דוגמא לכך מלשון הגמרא ביבמות ודף ע"ט ע"א]. כולם יודעים אותה, רק נקשר זאת לענייננו. הרי ישנם שלושה סימנים לעם ישראל, ביישנים רחמנים וגומלי חסדים. מי שיש בו, את המדות האלה. לא שלפעמים הוא ביישן, או רחמן, או גומל חסדים. אלא כל הזמן. רוב ככל הזמן. מי שהוא ביישן, ברוב הפעמים הוא ביישן. וכן גומל חסדים, תמיד הוא כך.

בגמ' יבמות שם מובא כך, שלשה סימנים יש באומה זו. הרחמנים, והביישנים, וגומלי חסדים. רחמנים, דכתיב [דברים י"ג, י"ח] ונתן לך רחמים ורחמך והרבה. ביישנים, דכתיב [שמות כ', ט"ז] בעבור תהיה יראתו על פניכם. גומלי חסדים, דכתיב [בראשית י"ח, י"ט] למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו'.

כל שיש בו שלשה סימנים הללו, ראוי להדבק באומה זו. זהו אדם מיוחס, משפחה כשירה.

אותו הדבר בנ"ד, יש בו גסות הרוח, פירושו שהוא כל הזמן כזה. רק על אדם כזה המדובר.

כך לגבי השאלה הראשונה.

*

לגבי השאלה השנייה, שמעורר הבן יהודע, למה כתוב אין עפרו ננער? לפי רש"י, היה צ"ל, אינו קם בתחיית המתים. למה נקטו בלשון אין עפרו ננער?

נראה לי בס"ד, כי רבי אלעזר היה מוכרח להגיד את הלשון הזאת, כדי שנבין מהיכן הוא הוציא את הדרשה הזאת, מתוך הפסוק 'הקיצו ורננו שוכני עפר'. את הפשט כולם מבינים. הקיצו, התעוררו. ורננו, מלשון שירה. כמו [מלכים א' ח', כ"ח] לשמע אל ה'הנה' ואל התפלה. אבל הוא דורש את המלה רננו – זה כמו 'אל תקרי' – שהיא כמו המלה ננער, חסרה בה רק האות ע"א – אל תקרי ורננו, אלא והתננערו. ישנן כאן כמעט אותן האותיות, רננו-ננער, כל ההבדל הוא האות ע"א.

הרבה פעמים מצינו, כי האות ע"א היא מושמטת. למשל, הקדמונים מסבירים (כיעויין בספר הערוך, ובשיטה מקובצת כתובות דף פה: בשם הריטב"א, ועוד רבים), למה בלשון חז"ל מצינו, 'שודא דדייני'. מה הפירוש, שודא? הם מסבירים, כי חסרה האות ח"ת. שוחדא. דהיינו שוחד. וכן בי מסותא, בלשון חכמים זהו בית המרחץ. מהו הקשר ל'מסותא'? אלא, בי מסותא. תרגום המלה 'זרחץ', ויסחי. וכן סירה, ספינה, שמעבירה בנהר מצד לצד, נקראת בלשון חז"ל 'מפרא'. מהו הקשר? אלא זה מעפרא. היא מעבירה, מעבורת. [וכן שותא דינוקא וכדומה, שהוא קיצור שעותא. לשון סיפור דברים. מה שהתינוק מספר בשוק, הוא או דאבוה או דאמיה]. רואים כי לעתים משמיטים את האותיות הגרוניות. אותו הדבר בנ"ד.

לכן הוא היה חייב להגיד את הסגנון, 'אין עפרו ננער', כדי להסביר היכן הדבר נדרש מן הפסוק, הקיצו והתננערו.

*

בתשובת הבן יהודע על השאלה דלעיל, הוא מביא את המתים של יחזקאל, וקצת צריך עיון מה שהוא כתב בזה"ל, שבתחילה עלה עור ובשר וגידין (איבריו) על העצמות, ונעשו כולם אדם שלם וכו'.

אני מתפלא על זאת. כי הסדר לא היה כך. אלא הסדר היה, בהתחלה גידים, אח"כ בשר, ואח"כ עור. עשיתי לכך סימן, גב"ע. גידים ב'שר עזר. וכך היא גם המציאות, שהבשר בא על הגידים, והעור על הבשר. איתמר]. אינני יודע למה הוא כתב בהתחלה עור, ואח"כ בשר, ואח"כ גידים. שמא הוא לא התכוון לדייק.

עכ"פ הדבר מפורש בספר יחזקאל [ל"ז ו' – ח'], ונתתי עליכם גידים, והעלתי עליכם בשר, וקרמתי עליכם עור, ונתתי בכם רוח וחיותם, וידעתם פי אני יי'. ונבאתי באשר צויתני. ויהי קול בהנבאי והנה רעש, ותקרבו עצמות, עצם אל עצמו. וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עליהם, ויקרם עליהם עור מלמעלה, ורוח אין בהם. ורק אח"כ, באה הרוח.

שאלה מהקהל: לא הבנתי. האות ע"א זה ע'צמות, או עזר?

שערי יצחק – השיעור השבועי

אותו אדם איננו יודע כלום. רק לאחר מכן, תבוא הרוח. אחרי שהכל כבר מושלם ומוכן. הרוח באה, רק לאחר שכל החיבור – ההרכבה – של כל חלקי הגוף, כבר נעשתה, ואז הוא מרגיש 'בריא אולם'. אבל אם הרוח היתה באה מראש, מקודם, וכל המהלך הזה היה רק אחרי שכבר יש בו את הרוח, אזי האדם יסבול צער בחיבור של הגידים והעור והעצמות, הדבר יכאב לו, הוא חש ומרגיש בכך. לכן הוא היה חייב לומר זאת. ממילא מובן יפה מאד, למה הוא היה מוכרח להקדים את זה.

שאלה מהקהל: אולי אפשר לומר, כי הם אינם חולקים על רש"י ותוספות, כי רש"י ותוספות מדברים על גסי הרוח ממש, והם דיברו על בעל גאווה.

תשובת מרן שליט"א: אבל העניין הוא, שכולם מדברים על אותו המאמר. הם מסבירים את הגמרא הזאת. אתה עושה שלום ביניהם, שהם דיברו על דברים שונים, אולם הם דיברו על אותו המאמר. הם מסבירים את המאמר הזה, לא שהם הסבירו זאת באופן כללי. הם הבינו, כי גסות הרוח היינו, אדם גאה. אנחנו חילקנו בין גס רוח לבין גאה, אולם הם אינם מחלקים. אבל אתה אומר רעיון טוב, מן הצד, לעשות שלום ביניהם, אולם בסוגיא גופא הדבר אינו מסתדר.

טעם צורך המלה מחיה מתים 'אתה' [בברכת אתה גיבור וכו'], מדוע כתוב פעמים 'אתה', והאם היא קשורה ל'מחיה מתים' או ל'רב להושיע', ומהו הקשר ל'מוריד הטל' וכו'.

דיברנו בס"ד, לגבי הקשר שבין המלים, בברכת מחיה המתים. וכפי שאמרנו, תחיית המתים צריכה זכות של תורה, או לכל-הפחות החזקת תורה. אבל, אומר החפץ חיים, כי למרות זאת, עלול להיות שהאדם לא יזכה לכך, בגלל שהוא היה גאה – ולפי מה שאנחנו אומרים, גאה זה לא מספיק, אלא צריך שיהיה גס רוח – או אם ח"ו יש לו עוון ריבית.

אולם בכל זאת, 'מחיה מתים, ברחמים רבים'. הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו, יזכה אותו אף על פי כן, כי סוף סוף הוא עסק בתורה, או יש לו קשר אליה ע"י תמיכתו בלומדי תורה.

תשובת מרן שליט"א: עור. העצמות בלאו הכי היו. לא צריכים להזכיר אותם. העצמות היו קיימות. 'העצמות היבשות'. הרי יחזקאל ראה את העצמות. על העצמות הללו, התחיל בהתחלה גידים, אח"כ בשר, ואח"כ עור. ולאחר מכן כתוב, **מֵאַרְבַּע רוּחוֹת בָּאֵי הָרוּחַ, וּפְתִי בַּהַרְוִיגִים הָאֵלֶּה וַיִּחְיוּ** [שם שם, ט].

בכל אופן, לפי התירוץ שלו, צריכים להבין כדלקמן.

הגרי"ח הקדים בתשובתו, כי תחיית המתים לעתיד לבוא תהיה, כמו המתים שהחיה יחזקאל. הדבר אולי ברור מאליו. שהרי יחזקאל עשה זאת, בכדי לחזק את האמונה של תחיית המתים, שיראו בפועל שהדבר קרה. 'חיל גדול מאד מאד'. זהו דבר שהתפרסם. אם כן, בודאי שכך יהיה לעתיד לבוא. אולם שמא ישנה איזו סיבה, ויהיה איזה שינוי, לכן הוא מקדים זאת לתירוץ, כי נראה לו שככה הדבר יהיה, ומכך הוא בונה את תירוץ. כי אלה שלא היתה להם גסות הרוח, יקומו כמו אדם הניעור משנתו, בריא אולם. ואלה – שיש בהם גסות הרוח – יקומו כמו אדם חולה.

אבל לכאורה, מה הדבר קשור, האחד אל השני? ואם הדבר לא יהיה, כמו המתים שהחיה יחזקאל? בשביל מה הגרי"ח צריך את כל ההקדמה הזאת? לפום רהטא, כמה שורות פה הן מיותרות. יהיה כמו יחזקאל, או לא יהיה כמו יחזקאל, מהו ההבדל? ומאי נפקא מינה, אם תהיה הרוח בהתחלה, או בסוף?

אחרי עיון הבנתי בס"ד, למה הוא היה חייב לכתוב זאת. אם לעתיד לבוא, התחייה תהיה כך, שהרוח תהיה לפני שיהיו גידים בשר ועור, אזי הוא לא הרוויח כלום בתירוץ שלו. כי אם ישנן עצמות יבשות, ובתחיית המתים כבר ישנה הרוח, פירושו שהאדם כבר בהכרה, יש בו כבר רוח והוא מקים את עצמו, זהו כבר אינו גוף מת אלא חי. ואם אח"כ יש גידים, ואח"כ בשר ואח"כ עצמות, אזי ישנו לו צער בכל החיבור של-גוף. אם כן, גם אדם אשר לא היתה לו גסות הרוח, הוא סובל.

לכן הגרי"ח היה חייב להגיד, כי הדבר לא יהיה כך. אלא, דבר ראשון, יהיו גידים בשר ועור. לעת עתה

שאלה מהקהל: הרי אפילו החזרת הנשמה בבוקר, היא מתוך רחמים, וכדאמרינן מודה אני וכו' שהחזרת לי נשמתני בחמלה. ואולי יש חילוק בין רחמים רבים לחמלה.

תשובת מרן שליט"א: מתורץ על פי מה שפירש זאת מהרי"ץ בעץ חיים [דף ג' ע"ב] על פי מדרש חז"ל, בשר ודם מפקיד אצל חבירו. וכשמבקש פקדונו, אם היה המפקיד חיי לנפקד, הוא תופסו בחובו. אבל מדת הב"ה אינו כן. אדם חייב להקב"ה, ומפקיד נשמתו בידו, ולמחר מחזירה לו. אין לך חמלה גדולה מזו יעו"ש.

ראיתי דבר נפלא שכותב החפץ חיים, הובא בספר מעשי למלך [פרשת ויגש]. הוא שואל, את השאלה שהקדמנו מקודם, למה צריך להיות, מחיה מתים אתה? למה כתוב 'אתה'? היה צ"ל, אתה גיבור לעולם ה', מחיה מתים, רב להושיע וכו'. לכאורה, המלה 'אתה' היא מיותרת.

אומר החפץ חיים, כי חייב להיות, שהקב"ה בעצמו יחיה את המתים. אם לא הקב"ה בעצמו היה מחיה את המתים, אלא היה נותן למלאך שיעשה זאת, הרבה לא היו קמים, כי הם – המלאכים – עושים חשבונות, זה לא בסדר וזה לא בסדר. הם לא יכולים לעבוד, שלא לפי הכללים, שלא עפ"י 'הספר'. ואם כן, לרבים הדבר לא מגיע. לכן כתוב, מחיה מתים 'אתה'. תחיית המתים תהיה, בגלל שהקב"ה עושה זאת. אם לא הקב"ה היה עושה זאת, אזי רבים – מליונים, מאות אלפים – לא היו קמים. ואותו דבר, לגבי דברים אחרים. וכעין זה מצינו שטען משה רבינו, כשאמר לו הקב"ה [שמות כ"ג, כ"א] הנה אנכי שלח מלאך לפניך וגו' השמר מפניו וגו'.

תשמעו את דבריו, הפלא ופלא.

בענין הפרנסה, היה – החפץ חיים – מפרש נוסח התפילה, בשמונה עשרה, אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים אתה. שלכאורה, תיבת 'אתה' השנייה, מיותרת.

אכן נראה ע"פ מה שאחז"ל בתענית [דף ב'], שלושה מפתחות לא נמסרו ביד שליח. מפתח של גשמים (היינו פרנסה), מפתח של יולדת, מפתח של תחית המתים. והטעם הוא בפשיטות.

דאילו היה נמסר ביד מלאך מפתח של פרנסה, אם היה רואה שאין האדם עובד להקב"ה כהוגן, לא היה נותן לו פרנסה כלל. ואם היה נותן, היה נותן למחצה ולשליש, ולא היה ממשיך רחמיו לעולם. וממילא בכל יום, היו מתים כמה מאות אלפים אנשים שלא השלימו עבודתם. אבל כשהקב"ה בעצמו, שהוא מקור הרחמים והחנינה, זן ומפרנס לברואיו, הוא נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו.

וכן מפתח של חיה, אילו היה נמסר ביד מלאך, היו נמצאים בכל דור כמה מאות אלפי נשים שהיו מתות בשעת לידתן, מפני תביעות הרבה של שגגות וזדונות. אבל כשהוא ביד הקב"ה, שהוא חונן ומרחם ומאריך אף, נשארות בחיים.

הערה מהקהל: זהו רק לדעת המפרשים דמפתח של חיה, היינו פתיחת הרחם ללידה. אך יש מפרשים שהכוונה לפתיחת הרחם להריון.

תשובת מרן שליט"א: אבל גם לדידהו מתפרש באותה דרך, שאילו נמסר ביד מלאך, היו מאות אלפי נשים שלא היו מקבלות הריון כלל. ועיי' תוספות נדה [דף טז:] ובן יהודע בתענית שם, ושו"ת דברי יעקב (שור) תניינא [סי' ח"פ ד"ח ומפתח].

וכן מפתח של תחיית המתים, אלו היה נמסר ביד מלאך, היו נמצאים בכל דור כמה מאות אלפי אנשים, שלא היו זוכים לתחיה. כגון אותן עמי הארץ שאין להם שום חלק בתורה, אף שיש להם מצוות. וכמו שאחז"ל סוף כתובות, מן הפסוק כי טל אורות טליך, כל מי שיש בידו אור תורה, אור תורה מחייהו. וכל מי שאין בידו אור תורה, אין אור תורה מחייהו. אבל כשהקב"ה בעצמו הוא המחיה את האדם, מחפש עליו זכות, אולי החזיק בממונו את התורה, כגון שהיה מהנה ת"ח מנכסיו. ועבור הזכות הזאת, הוא ג"כ נכלל עם כל העומדים לתחיה. [אולי יש לקשר זאת למה שנזכרה בברכת אלהי הנשמה, תיבת אתה כמה פעמים. איתמר].

וזהו שסידרו לנו בברכה שניה, שהוא על גבור[ות] גשמים, אתה גבור וכו', מחיה מתים 'אתה', רב להושיע. ר"ל שאתה בעצמך מחיה

התורה היא מלאה רחמים וחמלה, והיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז, וממציאה לו טל של תחיה לעולם הבא. וז"ש מחיה מתים ברחמים רבים.

*

דיברנו בס"ד בעבר [שיעורי מוצש"ק לך לך התשע"ב, כי תבוא התשע"ה (תיקוני תפילות), לך וקרח התשע"ט, תזריע ומצורע התשפ"ג, ומוצש"ק תזריע התשפ"ד] לגבי המלה 'אתה', האם היא שייכת אל הרישא או אל הסיפא.

בדרך כלל מקובל – וכך ראיתי נדפס בכל הסידורים, גם של עדות אחרות, אשכנזים וספרדים – כי הם מפסקים כך, מחיה מתים אָתָּה. רב להושיע וכו'. המלה אָתָּה, שייכה אל הרישא. כך גם יוצא, לפי החפץ חיים, מחיה מתים אָתָּה.

מהרי"ץ ומהר"י בשירי גורסים, מחיה מתים אָתָּה. בקמץ. ובזמנו הסברנו, כי הסיבה שעשו קמץ, לאפוקי מאלה המחברים, 'אתה רב להושיע'. דהיינו, אם זה אָתָּה בפתח, הדבר אינו מחייב אפשר שזה יהיה 'מחיה מתים אָתָּה', או 'מחיה מתים, אָתָּה רב להושיע'. אולם כאשר עושים קמץ, הדבר מראה בהכרח כי זהו סוף פיסקא. ע"כ הם מנקדים כך, מחיה מתים אָתָּה, בכדי שלא תהיה טעות.

אמנם אינני חושב, שהם אלו שהמציאו זאת. לא מסתבר, שהם שינו את הניקוד בשביל להוציא מטעות. רק שכך היה לפי המסורת שלהם, כי הניקוד הוא מחיה מתים אָתָּה, כדי לחייב שכאן היא העצירה. אתה גיבור לעולם ה'. מחיה מתים אָתָּה. בקמץ. ואז אי אפשר להגיד, אָתָּה רב להושיע. חייב להיות, שכאן היא הפיסקא. ובהמשך, לא צריכים לחזור על זה כל הזמן, על כל צד ושעל.

וכך גם נראה, מהרבה מפרשים. למשל האבודרהם, כאשר הוא מפרש זאת [בדף צ"ח], הוא כותב בזה"ל, מחיה מתים אָתָּה – הוא מביא את המלים הללו ביחד – על שם יְחִיוּ מִתְּיָד [ישעיהו כ"ו, י"ט].

הרי האבודרהם, בכל דבר בתפילה ובברכות, מביא כי הדבר נסמך על איזה פסוק. בדרך כלל, הלשונות של אנשי כנסת הגדולה, בנויים על מקראות. כמ"ש בהקדמתו.

מתים, וגם רב להושיע. שהוא מרמוז על ענין פרנסה. וז"ש מכלכל חיים בחסד, מחיה מתים ברחמים רבים. והיינו שברחמיו המרובים, הוא מחפש עליהם זכות, שראויים לתחיה ומחיה אותם.

*

ובהמשך [במעשי למלך שם] מובא כך, ובהזדמנות אחרת שמעתי מפיו הקדוש, ביאורה של התפילה 'מכלכל חיים בחסד מחיה מתים ברחמים רבים', באופן זה. דהנה האדם מחוייב לעשות חסד ע"פ דרך הטבע, כי הלא ע"כ הוא ג"כ מתפרנס בכל עניניו מאוצר החסד. שואף הוא אויר לתוך הריאה חנם אין כסף.

אדם נושם באמצעות ריאותיו, וכי הוא שילם על כך? זהו חסד גמור מאת ה'. האדם לא משלם אגורה על כך.

נהנה הוא מקרני אור השמש בלי כל תשלום, שותה מים לצמאו מהבארות והנהרות. וכל זה הוא מקבל, מתנת חנם.

ושורת הדין נותנת, שגם עליו לעשות ולגמול חסד עם אחרים. וז"ש מכלכל חיים, כלומר הקב"ה מכלכל וזן ומפרנס את החיים במדת החסד, "בשביל שכל מעשי ידיו עושים חסד אלו עם אלו". זהו פירוש המלים, מכלכל חיים בחסד.

הקב"ה יעשה לך חסד, כי גם אתה עושה חסד. וכמאמרם ז"ל בילקוט חיי שרה, "הכל צריכין לחסד. אפי' אברהם אבינו, שהחסד מתגלגל בעולם בשבילו, נצרך לחסד. שנאמר [בראשית כ"ד, י"ב] וַעֲשֵׂה חֶסֶד, עִם אֲדֹנָי אַבְרָהָם" ע"כ.

אולם בנוגע לתחיית המתים, הנה אִפְס כח מדת החסד. וכאן, כבר לרחמים רבים זקוקים. ומבלעדי מדת הרחמים, אין תחיית המתים.

למה שהקב"ה יחיה מתים? בשלמא 'מכלכל חיים בחסד', זהו מפני שהאדם ג"כ עושה חסד, אבל אנחנו לא מחיים מתים, א"כ למה הקב"ה מחיה מתים? התשובה על כך, כי זה 'ברחמים רבים'. אכן הדבר אינו מגיע לנו.

וגילו לנו חז"ל סוף כתובות, איפה הוא מקום הרחמים, מדרשתם ז"ל על הכתוב כי טל אורות טליך. כל מי שיש בידו אור תורה, אור תורה מחייהו.

רב להושיע, על שם אני מדבר בצדקה רב להושיע [ישעיהו ס"ג, א'].

התפלאתי לראות – זהו דבר מעניין – כי כך הובא בספר של אחד מחכמי תימן [וכדלקמן]. חושבני כי רק אצל התימנים, ישנה את הגירסא הזאת, אַתָּה רב להושיע. אינני יודע כמה, עכ"פ ישנם כאלה מעטים.

בספר בית תפילה [דף קי"א], מחברו היה מלפני שלוש מאות שנה בערך, שמו מהר"ר שלמה בן סעדיה בירב מימון אלחראזי, רואים כי הוא גרס כך, אַתָּה רב להושיע. כך אצלו הפיסוק. הוא מתחיל, 'אתה רב להושיע', בעניין שנאמר אני מדבר בצדקה רב להושיע. הוא מביא את הפסוק שהביא האבודרהם, אבל האבודרהם עשה זאת 'מחיה מתים אתה', והוא עושה זאת 'אתה רב להושיע'. כנראה שהוא רצה להגיד, כי 'אתה רב להושיע, זה מקביל ליאני' מדבר בצדקה רב להושיע. זאת הקב"ה אומר, ואנחנו אומרים 'אתה'. כביכול על דרך הפסוק.

חושבני כי כעת יותר מתחזק, למה מהר"י בשירי ומהר"ץ היו צריכים לעשות כאן קמץ. צריכים לחזק את זה, כי אדרבה, יכולים לבוא כאן בטענה. אם בפסוק נאמר, 'אני מדבר בצדקה רב להושיע, אזי גם בברכה היה צ"ל מחיה מתים, אַתָּה רב להושיע. כאן כבר ישנו מקום גדול יותר להתווכח. על כן, הם היו חייבים לקבוע בכך מסמרות. כי נכון שכתוב כך בפסוק, אבל סוף סוף זה לא כתוב על 'רב להושיע', אלא נאמר 'אני מדבר בצדקה', מי אמר שהדבר חוזר על 'רב להושיע'? אין הוכחה גמורה מן הפסוק. ולפי העניין כאן, מסתברא טפי שקשורה תיבת 'אתה' למעלה.

ראיתי כזאת גם בספר פירוש התפילות והברכות, לרבי יהודה ברבי יקר, רבו של הרמב"ן. ישנו אפי' מקום אחד [בדף ל"ו], שהוא גורס כך, 'מחיה מתים אתה, ורב להושיע'. א"כ בודאי שאצלו, המלה 'אתה' איננה מחוברת אל המלים 'רב להושיע'.

אבל גם בהמשך [בדף ל"ח], הוא מביא את הפסוק דלעיל וכותב בזה"ל, מחיה מתים אתה, דכתיב יחיו מתוך. רב להושיע, [דכתיב לעיל מיניה, ישועות בל עשה ואמר רב להושיע], על שם,

מדבר בצדקה רב להושיע. הנה הוא מביא את הפסוק הזה, ואעפ"כ הדבר אינו מפריע לו. כי בכל זאת הם סוברים, שהמלה 'אתה' חוזרת על מקודם, על למעלה.

*

גם אצל מהר"ץ, הדבר כך. מהר"ץ בפירושו ע"ח לא מדבר במפורש לגבי הניקוד, אולם הוא כותב בספרו עץ חיים [ח"א דף מ"ג ע"א], כי שלוש פעמים יש בברכה הזאת, את המלים 'מחיה מתים'. א' מחיה מתים אתה, ב' מחיה מתים ברחמים רבים, ג' ונאמן אתה להחיות מתים. למה שלוש פעמים?

כותב מהר"ץ כך, זָכְרוּ בברכה זו, שלש פעמים תחיית המתים. הא', מחיה מתים אתה. הנה רואים, שהדבר מחובר אצלו. כי אם היה 'אתה רב להושיע', מהר"ץ לא היה מכניס זאת כאן.

והב', מחיה מתים ברחמים רבים. וג', בחתימה. והטעם, כי בשלשה עניינים, הקב"ה מחיה מתים. ישנם כאן שלושה סוגים, של מחיה מתים. לא תמיד הדבר הוא כפישוטו.

הא', כשאדם ישן על מטתו, והרי הוא חשוב כמת. זהו 'תחית המתים' הראשון, כפי שאומרים בחתימת ברכת אלהי הנשמה וכו', המחזיר נשמות לפגרים מתים. ואומר, בידך אפקיד רוחי. והקב"ה מעלה עננים ומוריד טללים וגשמים כדי לפרנסו, ומחזיר לו נשמתו. לכך נסמך זה לזה, 'מחיה מתים אתה, רב להושיע, משיב הרוח ומוריד הגשם', כי זה מורה בתחיית המתים לגוף בקומו ממטתו. האדם ישן על מטתו, ובלילה יורד גשם, ובכך הוא – הקב"ה – מכלכל את העולם. כל זה, פעמים רבות בעת השינה, שאז אין ירידת הגשמים מפריעה לצרכי בני אדם.

והשני, בענין ירידת הגשמים, שהוא גדול יותר מתחיית המתים, כדאיתה פרקא קמא דתעניות. הוא מביא את הגמ' בתענית [דף ו' ע"א], אמר רב אבהו, גדול יום הגשמים, יותר מתחיית המתים.

הסיבה היא, כי הגשמים הם גם לרשעים, אולם תחיית המתים היא רק לצדיקים. כביכול הגשמים נחשבים תחיית המתים. ראשית, כי על ידי זה, בני האדם חיים. בלי זה, הם ימותו. שנית, שמים זרעים

התחלת התגובות למכתב נוסף חדש מאת הרה"ג יהודה עדס שליט"א, בעניין כתר ארם צובא המפורסם כיום שהוגה ע"י בן אשר.

לא נשאר הרבה זמן, על כן רק נתחיל לענות למכתבו החדש של ידידנו הרה"ג יהודה עדס הי"ו, מעיר רכסים ת"ו, שכתב אלי בזה"ל, לכבוד הדר"ג מרן הגר"י רצאבי שליט"א.

הנה שמעתי בשיעורו של מרן שליט"א ממוצ"ש פר' בהעלותך, שאמר כי היה שמח שהיו מבררים כל הצדדים שיש לדון בענין כתר אר"צ. והאמת שכבר לא הי' דעתי עוד לכתוב בזה כלום שלא להטריח ח"ו, אך מפני שאמר מרן שליט"א בפירוש שרצונו שאביא כל הצדדים בזה, ע"כ אוסיף בזה עוד קצת דברים בעזהשי"ת.

ואמנם מאד היה כבד עלי להוסיף לדון בזה, ולהיות ח"ו כמשיב על דבריו של מרן שליט"א, ובאתר די זקוקין דנורא ובעורין דאשא מאן מעייל בר נפחא לתמן וכו', וכאילו ח"ו יש מה להוסיף על דבריו של מרן שליט"א. אך לעשות רצונו חפצתי, וע"כ העליתי על הכתב הדברים הבאים. [וכן צירפתי בקובץ נפרד, המאמר על ההגהות בפרשיות בכתר, שביקש מרן שליט"א להביא את המאמר הנ"ל ג"כ לעיונו].

ברצוני להגיד לכם, כי ידידנו הרה"ג יהודה עדס, אשריו ואשרי חלקו, שהוא מוסר את נפשו על העניין הזה, לשבת על המדוכה וללבן את הדבר הזה. אני רוצה לענות לו על כל טענותיו. לגבי חלק מן הדברים, אני מסכים איתו, הוא צודק ואני מודה לדבריו. אבל לגבי הדברים העיקריים, לא נראה לי. אולם כיון שאין זמן כעת, נעמוד רק על נקודה אחת, או שתיים, נראה מה שנספיק.

הוא טוען כך, לגבי מנהג ארם צובא עצמה (עד שנשתקעו במנהגי הספרדים) הזכיר מרן שליט"א שמצאתי רק ס"ת אחד הכתוב כהכתר. ויש להעמיד הדברים יותר על דיוקם, דהנה משנת ה'קנ (שאו בערך הגיע הכתר לאר"צ) עד שנת ה'שעט (שאו נתבטל המנין המתפללים כפי נוסח ארם צובא הישן, וזה מעיד על קבלת מנהגי הספרדים באופן מלא), יש לנו בסה"כ שני ספרים בלבד שיש עדות שהגיעו מארם צובא – אחד הוא ס"ת ואחד חומש. ובשניהם הנוסח אליהן רעיד.

באדמה והם נרקבים. זהו כמו אדם שחי. זה נס. הגשמים פועלים כמו תחיית המתים.

ועוד הולך ומפרש, כיצד הוא מחיה מתים ברחמים רבים, כי הוא סומך נופלים. כי פעמים שיפול אדם, ויחשבוהו הרופאים כמת, והשם סומכו ומחייהו. האדם כבר נחשב אבוד רח"ל, הרופאים לא נותנים לו סיכויים, וב"ה הוא קם מחליו.

ורופא חולים גם כן, ומתיר אסורים – היה בבית הסוהר, והשתחרר – שגם הם חשובים כמתים שחיו.

הוא מפרש, 'מחיה מתים ברחמים רבים' – חוץ מן המתים, וחוץ ממה שמוריד לנו גשמים – כי על ידי שהוא רופא חולים, וסומך נופלים. זוהי משמעות ה'רחמים רבים'.

זהו תירוץ נוסף, על קושיית החפץ חיים, למה אומרים 'מחיה מתים ברחמים רבים'? מה צריכים רחמים? התשובה היא, כי הדבר אינו חוזר דוקא על תחיית המתים, אלא על דברים הדומים לזה.

והשלישי, בענין תחיית המתים לעתיד לבוא, שאנו חותמין ברוך אתה י"י מחיה המתים, שאז עיקר זכירת תחיית המתים.

מהרי"ץ מחשיב את הסוף, כדבר אחד. אף שכתוב אח"כ כמה פעמים, מי דומה לך ממית ומחיה, ונאמן אתה להחיות מתים, בא"י מחיה המתים, אבל זה משום דבעינן 'מעין חתימה סמוך לחתימה'. א"כ בסיפא, בודאי שהמדובר בתחיית המתים ממש. אבל הרישא, תחיית המתים זה א' על השינה, וב' על הגשמים. לכן הדבר נכפל פה, כמה וכמה פעמים.

ישנם עוד פירושים בזה, מי שיעיין בספרים יראה זאת, כגון בספר שיח יצחק [מאלצאן, בסידור הגר"א אשי ישראל דף קע"א], עץ יוסף בסידור אוצר התפילות. אבל לא ניכנס לכך. מי שירצה, יעיין בפנים. ארוכה מארץ מדה.

ובספר בית תפילה [דף קי"א] למהר"ש חראזי שהזכרנו, מתבארת תשובה לזה ע"ד הסוד בזה"ל, מחיה מתים ברחמים רבים. י"א שזה רמז לנפשו של צדיק בג"ע, שבשפע נשפע עליה דרך השתלשלות מן הכתר, דאיקרי רחמים ע"כ. אשרי עין ראתה כל אלה.

א"כ אף שבודאי אי אפשר לומר שלא היה קיים בארם צובא גם נוסח אלהן רעך חסר, כי ע"פ שני ספרים בלבד א"א לקבוע שלא היה קיים מנהג אחר, אבל עכ"פ ודאי שנוסח אליהן רעך ג"כ היה מנהג חזק באר"צ, כאשר יש לנו בסה"כ שני ספרים משם, ובשניהם הנוסח כך.

ואגב, הס"ת מארם צובא אינו סתם ס"ת, אלא מי שהצילו מן השריפה בשנת תש"ח סיפר שהיה ס"ת זה מוחזק באר"צ לס"ת מקודש וחשוב והיו קוראים בו בזמנים מיוחדים כמו ביוהכ"פ וכו' ולכן טרח להציל דווקא את הס"ת הזה. וא"כ כאשר יש לפנינו ס"ת אחד שהיה מוחזק למקודש וחשוב ואנו רואים שנוסחו כפי הכתה, ודאי יש כאן עדות נאמנה לקיום מנהג כזה. [וכן הרב רפאל ענתבי זצ"ל, אינו סתם איש אחד אלא היה נחשב מגדולי וחשובי החזנים בק"ק אר"צ, שלא היה גדול רק במוזיקה אלא גם בתורה ובקבלה. ואם הוא הקפיד על מנהגי הכתה, הרי יש כאן עדות נאמנה על מנהג המוסתערבים המקורי].

ואני הקטן אומר, דבר פשוט. הרי מן הדורות ההם, נשארו ספרים בודדים. א"כ מתוך עשרות או מאות ספרים, אשר היו בעבר ואינם בידינו, כמה מתוכם הוא מוצא? הרי אינך יודע, מה היה בעבר. מתוך מאות ואלפי ספרים שהיו בזמנם, הינך מוצא כעת ספר אחד. אפי' הם כמה. קל וחומר אם המדובר באחד ויחיד, תמיד יש יוצא מן הכלל. א"כ זאת איננה ראייה, שהוא בשיטה הזאת.

ולגבי מה שמצא, כי הרב רפאל ענתבי היה קורא רק לפי הכתה, גם כן המדובר באדם אחד, לעולם ישנם יוצאים מן הכלל. וכי אפשר להביא ראייה מאחד?

בהמשך מכתבו הוא מוסיף עוד בזה"ל, גם לגבי מה שדוחה מרן שליט"א הראיות שהבאתי מעניינם של ס"ת בריטיש מוזיאום א.ר. 1462, וספר כתה עזרא, וכת"י חומש אוקספורד, שהם רק מזרחיים ולא מאר"צ, אחר המח"ר, לא הבנתי הדיחוי. שהרי עכ"פ יש כאן ספרים מזרחיים שנהגו כהכתה.

ובודאי קודם ביאת מגורשי ספרד, לא רק בני קהילת ארם צובא דווקא נהגו כהכתה, אלא גם

בכללות המזרח עשו כמותו. אלא שכמובן בארם צובא ששם היה הספר ממש, היה יותר קל להשיגו ולראותו ולעשות כמותו. ובמקומות אחרים רחוקים יותר, היה יותר קשה להשיג הספר ופחות נתפשט המנהג על פיו. וע"כ כיון שמצאנו עוד כמה ספרים שעשו כהכתה, יש בזה ראייה.

וע"ד כלל לא נשארו כל כך הרבה ספרים מזרחיים בכלל, ואם מתוך מה שנמצא, מצינו שלשה ספרים שעשו כהכתה, הרי ראייה גדולה היא, שהיו כאלו שנהגו כהכתה.

במלים אחרות, הוא טוען כי בארצות המזרח האחרות, כגון עיראק בבל ופרס, ישנם שלושה ספרים אשר עשו כמו הכתה.

התשובה על כך, אין ספק, בודאי שהיו ספרים שיוצא מהם כפי שבכתה. אבל השאלה היא, מי מהם העתיק מן הכתה? בודאי שהיו ספרים, שהיתה בהם את הגירסא כפי שבכתה, אבל לא מפני שהם השתמשו בכתה. הינך מוצא ספרים שהם כמו הכתה, אבל הם לא לקחו מן הכתה. אנחנו שואלים, על אנשי סוריא, אנשי ארם צובא, שהכתה היה אצלם. כי לא רואים שהכתה אצלם תפס מקום, לגבי הלכה למעשה בכתיבתם. מה שתמצא כי בארצות המזרח האחרות עשו מעין הכתה, הדבר יכול להיות בהחלט. למה לא? גם אנחנו מודים, שישנם כאלה שעשו כמו הכתה הזה. או שהם חשבו, כי על הכתה הזה התכוון הרמב"ם. בודאי שהיו אנשים שחשבו ככה, שזהו הכתה אשר סמך עליו הרמב"ם, והם האמינו והעתיקו ממנו. אבל הרי יכול להיות, כי בלי קשר לכתה, המסורת הזאת היתה גם בספרים אחרים. מה שזה יוצא אותו הדבר, אין הדבר מעיד שזה מחזק את העניין של כתה.

*

בהמשך [באות ב'] הוא כותב כך, הקשה מרן שליט"א בשיעור, על מה שכתבתי ליישב, למה בדורות האחרונים לא נהגו באר"צ כהכתה, שהסיבה לכך מפני שנשתקעו לגמרי במנהגי הספרדים וספרי הדפוס אף בדברים שאין להם טעם כלל, והקשה על זה מרן שליט"א דבשלמא לגבי נוסחי תפילה וכו'.

שערי יצחק – השיעור השבועי

בעיני. נראה כי הסברא הפוכה. כי ישנן יותר טעיות, בחסרות ויתירות. אבל גם אם נגיד שהדבר כך, מסתמא ההבדל הוא אינו גדול.

הוא עושה חשבון כזה, עד שאם יקח אדם למשל עשרים ספרים ויחלקם לב' חלוקות של "י" ספרים, ויעשה רוב מי' אלו ומי' אלו, ימצא שבהרבה מקומות הרוב של זה חולק על הרוב של זה, מפני רוב בלבול הספרים. תיקח עשרה ספרים, ויצא לך רוב כזה. ותיקח עשרה ספרים אחרים, ויצא לך רוב אחר.

וע"כ אפי' אם נעשה רוב מכ' ספרים יחד, שמא אם נביא כ' ספרים אחרים ונעשה מהם רוב, יהיה רוב אחר. ולכן אין תקנה רק ללכת בתר גברי. אבל בחו"י שבזה הבדק ומעיין בספרים הקדמונים ימצא שאין המחלוקת כ"כ מרובה כפי ערך, בזה סומכין על הרוב (אלא שבמח"כ נראה שנפלה טעות ביד מהרש"ו וסבר שכל הנוסחאות שהביא מספר הכתר הוא רק מיעוט ודעת יחיד, שסבר שכולם העתיקו מספר אחד שהוא הכתר, ולעומת זה ספרי ספרד חשיבי רוב ספרים נגדו. והאמת שלא רק בהכתר יש הנוסחאות מנשא מעינת ויהיו וכו' אלא בכל ספרי מזרח, גם אותם שלא הושפעו מהכתר, כידוע). זה הנראה לענ"ד בכוונת מהרש"ו, טעם החילוק בין פו"ס ובין חו"י. ועכ"פ יהיה איך שיהיה טעם החילוק בין פו"ס ובין חו"י, הדבר ברור שלא כתב מהרש"ו כלל שיש חילוק בין בן אשר של הרמב"ם ובין התאג של צובא, רק שיש חילוק בין פו"ס ובין חו"י. וא"כ אין ללמוד מדברי מהרש"ו שום פקפוק על ייחוס ספר הכתר שהוא ספר בן אשר של הרמב"ם.

בסדר. אבל אי אפשר במציאות לקחת ולבדוק את כל הספרים שבכל העולם. אינני יודע, מה ישנו בספרים שבכל העולם. צריכים לקחת, את מה שישנם לפנינו. אם אינני יודע, אני הולך לפי הספרים שישנם פה. וכי אני צריך כעת לדעת, מה ישנו בארץ אחרת? אין לדבר סוף. הולכים לפי רובא דאיתיה קמן.

אבל לגופו של עניין, האמת היא כי הלשון של מהר"ר שמואל ויטאל, איננה ברורה. הוא כותב בצורה מאד סתומה ועמומה. לשונו אינה כ"כ

אבל לגבי נוסח ס"ת, אם איתא שהיה ברור להם שזה הוא ספר בן אשר א"כ למה לא שמרו על המנהג כמותו, הרי אין דוגמתו בכל העולם.

זאת אשיב, שהרי בפירוש הזכיר מה"ר שמואל ויטאל בזה (אף שאינו מפרש בדבריו דקאי לענין ספר בן אשר) בתשובתו בבאר מים חיים סימן כ"ז, דרך לענין פתוחות וסתומות אזלינן בתר גברי אפי' נגד רוב הספרים, אבל לענין חסירות ויתירות הולכין דווקא אחר רוב הספרים. וא"כ הדבר מובן, שסברו שבן אשר הוא דעת יחיד כנגד כל ספרי הספרדים, ולכן שינו מזה.

דעתו כי לגבי פתוחות וסתומות, נלך לפי בן אשר והרמב"ם, אבל לא לגבי חסרות ויתירות.

ובהמשך הוא אומר, ודברי מהר"ש ויטאל הנ"ל, הואיל דאתא לידן, נִימָא ביה מילתא. דראיתי חזות קשה בשיעור מרן שליט"א ממוצ"ש בהר, שהביא דברי מהרש"ו שכתב לחלק בין פתוחות וסתומות ובין חסירות ויתירות, דרך בפו"ס הולכין בתר גוברי, אבל בחו"י הולכין אחר רוב הספרים, וכתב שמזה נראה שלדעת מהרש"ו כתר אר"צ אינו ספר בן אשר של הרמב"ם דאם הוא בן אשר של הרמב"ם גם בחו"י היה ראוי לסמוך עליו. עכת"ד מרן שליט"א (וראיתי גם בשו"ת עולת יצחק שכתב מרן שליט"א חלק שני סי' קמ"ו שיש לו ראייה מדברי מהר"ש ויטאל שלדעתו אין זה ספר בן אשר, ולא כתב מרן שליט"א איך הראייה. וע"פ הדברים בשיעור, ירדתי לסוף דעת מרן שליט"א בדבריו בשו"ת עולת יצחק). ואמנם הדברים תמוהים, שהרי בהדיא כתב מהרש"ו שאין חילוקו בין ספר בן אשר ובין כתר אר"צ, אלא בין חו"י ובין פו"ס. ונמצא שאין שום ראייה מדברי מהרש"ו שאין זה ספר בן אשר של הרמב"ם.

ומה שקשה מה טעם לחלק בין פו"ס ובין חו"י, שבפו"ס אזלינן בתר גברי ובחו"י לא אזלינן בתר רובא. נראה שטעמו של מהרש"ו, לפי שבפו"ס נפלה מחלוקת גדולה.

האמת היא, כי אינני מבין זאת. הדבר נשמע לי חידוש גדול. וכי בפתוחות וסתומות, יש יותר בלבול מאשר בחסרות ויתירות? קצת לא מסתדר

כיון שסומכים על בן אשר, אפי' נגד הרוב הידוע לנו, כי הוא הכי מוסמך. כולם לעומתו הם בטלים ומבוטלים.

כך בנתיים לגבי העניינים הללו.

רק התחלנו. בתשובתנו על המכתב שלו, ישנם 'על הדרך', כמה וכמה דברים הרבה יותר חשובים, יסודות אשר יש ללמוד מהם גם לגבי עניינים אחרים. אבל, אנחנו חייבים לעשות זעשו סיג לתורה, וע"כ נסיים כאן.

השם ברוך הוא, יאיר עינינו במאור תורתו. אכי"ר. אני מקוה שהדברים ברורים. אם משהו איננו ברור, אזי תשאלו. הנני מעוניין ש'הולד יצא מלובן ומזורז'... שלא ישארו ספיקות. אני משתדל לדבר ברור, לא להשאיר דברים עמומים, בעזרתו יתברך.

*

שאלה מהקהל: עוף אחרי חלב, שא"צ קינוח והדחה וכו', האם זה גם כשנשאר בודאי שאריות על הידיים או בפה?

שאלה נוספת מהקהל: מדוע ברכת השדאב עשבי, ראיתי שיש לו גזע עבה?

תשובת מרן שליט"א: בלנ"ד נענה בשיעור הבא בס"ד. והמקום ברוך הוא יסייענו תמיד על מעשי רצונו. ולעשות רצונו כרצונו, כפי כל הפירושים שהעלה על כך גאון עוזנו מהרי"ץ זיע"א, אכי"ר.

ברורה. אבל נראה לי, כי הוא מתכוון לומר כדלקמן. הוא עושה חילוק, בין חסרות ויתירות לבין פתוחות וסתומות. ברם, לפי ענ"ד כי זהו גופא החילוק. אלא הסבר החילוק הוא, שפתוחות וסתומות זהו דבר שכתוב במפורש ברמב"ם בחיבורו, והרמב"ם העתיק מבן אשר. אילו הרמב"ם היה כותב גם חסרות ויתירות, אה"נ ג"כ הייתי הולך לפי הרמב"ם. אבל, אינני יודע. הרמב"ם לא כתב. מה שיש לי, הוא הכתר של ארם צובא.

זהו מה שאני אומר, כי מהר"ש ויטאל לא סמך על זאת. הוא חשב, כי התאג של ארם צובא, לא זהו הכתר אשר עליו סמך הרמב"ם. הוא אפילו לא מזכיר אותו, בתורת 'בן אשר'. הוא אינו מזכיר, שזהו הכתר שהרמב"ם סמך עליו. הוא כתב בלשון, 'התאג של צובא'. זהו. ישנו שם ספר מסויים.

וזהו גופא מה שאני אומר, כי כיון שאינני יודע את החסרות ויתירות האמיתי, מפני שהרמב"ם לא כתב לנו זאת בחיבורו. הרמב"ם לא יכל לכתוב את כל החסרות ויתירות שבתורה, כיון שזו מלאכה קשה בהעתקה, שאז יהיה בלבול גדול בהעתקות. אפילו בפתוחות וסתומות, רואים בלבולים. א"כ לגבי חסרות ויתירות, הרמב"ם השתמש בזה בעצמו בס"ת, ואבותינו נע"ג העתיקו מהרמב"ם. אבל הוא - מהר"ש ויטאל - איננו יודע, ע"כ הוא הולך בזה עפ"י הרוב, כי אין לו מישהו שמכריע. זאת היא הנקודה. אם היה לו את כתר בן אשר המוסמך - זה שהרמב"ם סמך עליו - אזי גם בכך הוא היה הולך נגד כולם. לא היה מעניין אותו הרוב.

החילוק הוא אינו בין פתוחות וסתומות, לבין חסרות ויתרות. אלא החילוק הוא, בשורש הדברים ויסודם. כי לגבי פתוחות וסתומות, יש לי מקור נאמן, ולגבי חסרות ויתירות אין לי מקור נאמן, וע"כ הנני חייב ללכת לפי הרוב. זאת ההכרעה שיכולה להיות, לפי המציאות, כי אין לי ידיעה מדוייקת. אבל אילו הוא היה בטוח, כי הכתר של ארם צובא, זהו אכן הכתר אשר סמך עליו הרמב"ם, אזי גם הוא היה אומר ללכת אחריו, אפילו בלי להתחשב ברוב. לא היה הרוב קובע,

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון. פרטים בטלפון: 050-4140741 מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

דברים האסורים והמותרים בימי בין המצרים

על פי ספר שלחן ערוך המקוצר או"ח סימן ק"ג

מקורות	שבוע שחל בו תשעה באב	מ"ח אב עד שבוע שחל בו ת"ב	מ"ז בתמוז עד ר"ח אב	בזמן אם מותר לעשות?
ס' א'	אסור	אסור	אסור	אירוסין (סעודת שידוכין)
ס' ח'	מותר (חוץ מסעודה מפסקת)	מותר	מותר	אכילת בשר ושתית יין
ס' ז'	אסור	אסור	מותר	בניין של שמחה או בניין שהוא רק להרוחה
ס' א' העי' ב'	ראוי להימנע ולדחותם לאחר תשעה באב אף שהגיע זמנם.			בר מצוה
ס' ב'	על מילה ופדיון מברכים, על פרי חדש יש להקל בשבת, או אפילו ביום חול אם לא ימצא אותו הפרי לאחר ת"ב.			ברכת שהחיינו
ס' ד'	יש מחמירים	מותר	מותר	גזיזת צפרניים
ס' ט'	אסור	מותר	מותר	כיבוס
ס' ב'	אסור	אסור	אסור	לבישת בגדים חדשים
ס' ט'	אסור (כולל בגדים פנימיים ומגבות) ולצורך מצווה מותר	מותר	מותר	לבישת בגדים מכובסים
ס' א'	אסור	אסור	אסור	נישואין אפילו לא קיים פו"ר
ס' א' העי' ב'	ראוי להימנע ולדחותם לאחר תשעה באב אף שהגיע זמנם.			סיום מסכתא
ס' א'	שרים כרגיל	שרים כרגיל	שרים כרגיל	סעודת ברית מילה
ס' א'	אסור	אסור	אסור	סעודת חנוכה הבית
ס' א'	שרים כרגיל	שרים כרגיל	שרים כרגיל	פדיון הבן
ס' ב'	אסור	אסור	אסור	קניית בגדים או כלים חדשים
ס' י"א העי' כ"ח סוף ד"ה ברם	אין ראוי, וטוב להחמיר	מותר	מותר	רחיצת כל גופו בחמין
ס' י"א	מותר	מותר	מותר	רחיצת כל גופו בצונן
	מותר	מותר	מותר	שטיפת הבית
ס' א'	יש להימנע	יש להימנע	יש להימנע	שירה בפה
ס' א'	רבים נמנעים מלשמוע, חוץ מבשבתות שמותר.			שמיעת שירה בפה
ס' י'	מותר	מותר	מותר	תיקון בגד שנקרע או נפרם
ס' ג'	אסור	יש מחמירים	יש מחמירים	תספורת
ס' י'	אסור	יש מחמירים	מותר	תפירת בגד חדש [א]

[א] רובם ככולם לא נהגו להימנע מתפירה ואריגה וכיו"ב עד יום ת"ב עצמו ולא עד בכלל, הן אנשים והן נשים. ויש הנמנעות כבר מ"ז בתמוז. (ס' י' העי' כ"ז).